

OS GALOS

REVISTA DE DIVULGACIÓN
DA CULTURA MARÍTIMA
E FLUVIAL

BUEU 2018
Nº 12

OS GALLOS

O mar dende a ventá... Gonzalo Torrente Ballester na casa de Pescadoira

Xaime Toxo

Non recordo a Gonzalo Torrente Ballester falando de Maruja Mallo, nin daquela coincidencia que converteu a Bueu no epicentro das súas vidas, nin duns avatares históricos que habían de marcar un destino de encontros e retesías. Posiblemente, Gonzalo falou moito e moitas veces, daquela magnífica eclisión de casualidades que transformaron Bueu, sobre todo os meses dos veráns republicanos, nun espazo de primeira magnitude intelectual. A presenza de figuras como Rómulo Gallegos, Johan Carballreira, Federico Ribas, Pepe Suárez, Maruja Mallo e do propio Gonzalo, en distintos momentos e circunstancias daqueles estíos, configuran unha historia por documentar, recuperar e publicar. Porque non só pasearon, ollaron e admiraron as paisaxes que habían de permanecer gravadas nas súas retinas, ou deixaron recordos nalgúns veciños dunha cordialidade humana excepcional; tamén escribiron, pintaron, debuxaron, fixeron fotografías, filmes... Documentos todos eles dunha excepcional importancia para o patrimonio histórico e cultural da nosa vila, á altura do mellor patrimonio que deica esa altura fomos quen de gardar e conservar.

Que non escoitase a Gonzalo Torrente falar destes acontecementos ten variadas explicacións, como mínimo tres; a primeira é, seguramente, de carácter temporal, e débese a que eu era pouco máis ca un neno con motivacións de neno; porén, a segunda e a terceira, coido que gardan unha certa relación entre si, por unha banda, cando medrei intelectualmente, andabamos máis buscando respostas políticas que literarias ás nosas angueiras de rebelión para poñer fin ao réxime instituído e, por outra banda, aínda

había moito silencio, descoñecemento e escuridade sobre os sucesos locais e as biografías persoais. Con todo, axiña comezamos a ler a obra de Gonzalo Torrente, fundamentalmente, *Los Gozos y las Sombras*.

Innegablemente supuxo un abraio, unha descuberta nutricia, pura chama de inspiración; aquel señor que pairaba de cando en vez pola nosa casa, do que si sabiamos que posuía unha faceta de escritor, converteuse de súpeto en porto de embarque literario, digamos que no noso Proust persoal, e tamén en destino de moitas procuras históricas, sociolóxicas e literarias que daquela iniciamos.

Xa comentei que o coñecín sendo eu moi novo na casa dos meus pais e nos tratamos, ao longo dos anos, en diferentes momentos vitais, e por suposto intelectuais, de cada un de nós.

O recordo que gardo del é dun grande narrador oral, un sedutor total no sentido de conseguir abranguer a través da palabra a amplitude dun mundo para min, por suposto, descoñecido. Falaba de teatro, de cine, de arte ou narrativa, de psicoanálise ou París, cun dominio e coñecemento que me resultaban engaiolantes e o mesmo tempo cegadores. Daquela eu era un adolescente e moitas das claves que el manexaba resultaban complexas e indescifrables para a miña experiencia e coñecemento. Sen dúbida, Torrente foi o primeiro intelectual, no sentido de persoa dedicada á análise e estudo dos logros creativos e artísticos de distintos autores e correntes literarias, que coñecín.

Os faladoiros no salón da casa de Pescadoira tiñan vontade de eternidade, non resultaba raro que dura-

sen tardes enteiras e a ninguén lle estrañaba que continuasen despois de cear. A amizade cos meus pais era moi íntima e falábase de todo, de cuestións familiares, económicas, políticas, laborais, literarias, sempre arredor dunha cunca de café e un cigarro permanentemente acendido. Lembro moi ben a súa figura incrustada, engruñada nun dos sofás orelleiros do salón, cun cigarro entre os dedos o cinceiro na outra man e unha copa de balón con augardente de herba enriba da mesa circular, ensimesmado no seu propio falar, manexando á perfección as esencias máxicas que posúen as historias ben contadas. A oratoria entendida coma unha arte. Naqueles faladoiros adoitaban participar outros amigos e coñecidos, o notario de Marín Alfonso Zulueta de Haz e a súa dona Teté Cabaleiro, grandes amigos de Torrente e dos meus pais; a cuñada de Gonzalo, Aurelia Sierra, viúva do seu irmán Jaime; ocasionalmente, amigos ou amigas que os acompañaban, como Barros Malvar, o cirurxián e médico de Luis Buñuel, que tiña casa en Pedrón, e a escritora Carmiña Martín Gaité, escritora salmantina de orixe galega, unha namorada da casa de Pescadoira, das vistas sobre a praia, do arrecendo do mar, das xoubas guisadas que preparaba a miña nai ou das sardiñas que asabamos no penedo.

Carmen Martín Gaité gustaba de participar, dun xeito entusiasta como era ela, naqueles labores aportando os seus coñecementos, que eran moitos e extensos; tamén lle gustaba cantar, con ela aprendemos cancións propias do cancionero popular galego que ela atesouraba como alfaias. Anos despois oínlle cantar a Amancio Prada algunhas destas cancións que ao músico do Bierzo lle ensinara Carmen.

Tamén eran asiduos da casa de Pescadoira os fillos de Josefina e Gonzalo, o escritor Gonzalo Torrente Malvido, ao que todos chamaban Gonzalito; Marisa e Juan Giralt, o pintor madrileño, pais de Marcos Giralt Torrente, o actual novelista e articulista, continuador da saga; a María José e Javier, os outros dous fillos do primeiro casamento do escritor. Todos, en distintas circunstancias persoais, con distintas parellas, amigos ou acompañantes, se sentaron a comer na mesa do salón, demoraron conversas cos meus pais no tresillo con vistas ao mar, descansaron nalgúns dos cuartos que daban a un patio que fora o morto dunha salga, e sen dúbida renovan con Bueu vellas alianzas familiares que por parte da súa nai se estendían polas calellas da Banda do Río e chegaban ata a Habana.

Nesta altura Gonzalo Torrente Ballester xa publicara as novelas *Don Juan* e *Off-side*, e chamoume a atención os seus amargos comentarios sobre a pouca repercusión que esta obra, tan experimental e querida por el, tivera na crítica especializada e no mundo literario madrileño. Eu, aínda mozo, participaba de oínte, sen atreverme a intervir, naquel ambiente

Torrente Ballester e familia

de persoas doutas e experimentadas, incapaz de entender como podía sentirse fracasado un home que para min sintetizaba a brillantez do coñecemento coa intelixencia da vontade. Non lin o *Off-side* ata algúns anos despois e non me pareceu unha novela lograda, moi lonxe das miñas preferidas: *Los Gozos y las Sombras*, *La Saga Fuga de JB*, *Los fragmentos del Apocalipsis* e os *Cuadernos de la Romana*.

Perdín o contacto coa casa familiar de Pescadoira e o seu mundo social cando mudei a miña residencia a Santiago de Compostela para tirar o meu título de licenciado en estudos universitarios. Regresaba a Bueu esporadicamente, poñíame ao día das novas, renovaba ataduras familiares con curmáns, tíos e avós e regresaba en canto podía ao meu acubillo de Compostela, cidade labirinto que eu decidira converter en espazo vital, en biblioteca literaria e artística, en enciclopedia humana, en fervedura dunha formación persoal e tamén escenario dun destino xeracional.

Nun destes regresos topeime cun agasallo, un exemplar de *La Saga Fuga de JB* asinado por Gonzalo e dedicado deste xeito: “*A Jaime Domínguez Tojo, también Toxo, para que aprenda de mí y se dedique a otra cosa. Viejo amigo de tu familia y amigo tuyo. Gonzalo*”.

Gonzalo Torrente seguiu acudindo de cando en vez á casa de Bueu, nunca deixou de facelo: “*Veño ás veces que puedo*”, contábame a miña nai que lle dicía o seu confidente escritor nesta nova época de autor consagrado, premiado, recoñecido, agora en compañía de Carlos Casares, escritor e intelectual galego ao que eu non cheguei a coñecer porque nunca volvían coincidir con Gonzalo nos faladoiros on-

de non se medía o tempo, que eran os que se elaboraban no tresillo do salón da casa de Pescadoira para enfiar os fíos do divino e do humano, cunha cafeteira sempre diante, cigarros a oito e unha botella de herbas á man. As ferramentas da fantasía.

Agradecinlle o regalo, e transmitinlle a miña admiración e o entusiasmo que me producira a lectura desa novela, a última vez que me topei con Gonzalo Torrente Ballester. Como non podía ser doutra maneira aconteceu en Bueu, e como marcan eses agoiros impresos nas continxencias camiñabamos polo eirado de Pescadoira, en compañía dun grupo composto polo director de cine Moreno de Alba, meu irmán, técnicos, actores, extras, iluminadores e demais persoal de realización da serie sobre a triloxía *Los Gozos y las Sombras*. Estaban rodando a escena dunha manifestación de mariñeiros que avanzando polo areal facían ondear ao vento bandeiras republicanas e vermellas, subían pola rampla do penedo, cruzaban o eirado e pasaban por diante das casas do entrañable barrio da primeira parte da miña vida, tan intensamente habitadas. O director ordenáballes que berrasen a consigna da manifestación: “*Abaixo Cayetano!*”. Referíanse, por suposto, a Cayetano Salgado, o personaxe do armador cacique da triloxía. Nun momento Gonzalo turrou da manga da chaqueta a Moreno de Alba e besbehoulle: “*Dilles que berren abaixo Massó*”. Abaixo Massó. Unha brincadeira produto do humor retranqueiro do escritor agora consagrado?

Gonzalo Torrente con Carlos Casares

Unha certa vinganza cociñada no tempo? Un explícito recoñecemento sobre a identidade do personaxe novelesco? Con certeza había un pouco de todo iso. A min, que vou dicir, gustoume oílo, porque dalgún xeito supoñía un epílogo máis do noso particular *Tiempo de Silencio*, como o título da novela de Martín Santos, contemporáneo de Gonzalo e probablemente espello dalgunha das súas teimas literarias.

Los Gozos y las Sombras foi para nós moito máis que unhas novelas de aprendizaxe, foi parte do noso mapa vital durante unha adolescencia e xuventude nas que empezamos a amosar respostas de rebeldía contra a ditadura que nos resultaba insoportable. Non tiñamos ningunha dúbida de que Pueblanueva del Conde realmente era un trasunto literario de Bueu, que o se contaba na novela, dalgún xeito reproducía o que sucedera na nosa vila; que a fidalguía en decadencia consumira as últimas esperanzas detrás dos muros dos pazos en ruína, eirados, ameas e capelas dunha contorna recoñecible; que o tecido industrial dunha clase empresarial empoleirada no despotismo era o que tiñamos á beira das

O Bueu da época da rodaxe de *Los Gozos y las Sombras*

nosas casas; que o casino da triloxía, un niño de mediocres ambicións, concorrido por personaxes calcos dunha realidade identificable ata nos xestos, era o mesmo que permaneceu conxelado no tempo na rúa principal dun pobo que era o noso.

Por suposto que na obra aparecen engadidos, personaxes exclusivamente novelados, obra da imaxinación do autor, sen correspondencia co real, lugares inventados ou recreados, tramas transversais que non se corresponden con nada que tivese acontecido na vila.

Como en toda obra de ficción aniña unha tensión entre o inventado e o existente, mais hai un magma humano definíndose sobre os enfrontamentos de clase nunha pequena localidade do litoral galego sometida a un cambio histórico que conduciría a unha guerra civil cuns perdedores doadamente identificables: os líderes dos partidos que compuñan o Frente Popular, amigos intelectuais e políticos de Gonzalo Torrente Ballester, moitos deles vilmente masacrados. Con eles íase a única posibilidade real de cambio cara unha nova época de liberdade, progreso e dignidade para unhas clases populares e un país que na República atoparon case unha única ocasión de redención histórica.

A lectura que nós fixemos de *Los Gozos...* baseouse nestes presupostos. O retrato da decadencia dunha fidalguía en desaparición, incapaz de afrontar un novo destino histórico como burguesía ilus-

trada e progresista, cunha aposta decidida pola autonomía do país enfronte do designio do goberno central. A emerxencia dunha puxante burguesía foránea que aproveitando as riquezas extractivas do mar elévanse á categoría de novos amos do local, cunha relación practicamente medieval coas persoas que traballan nas súas factorías.

Industriais de natureza posibilista que non dubidan politicamente en poñerse do lado dos vencedores na contenda. As descrições dun fermento popular que está iniciando, a través da organización en sindicatos e partidos nacionalistas, republicanos e de esquerdas, ou sexa, a través do compromiso político, unha nova relación de forzas nos escenarios do poder. Decorados de pazos e casaríos burgueses, tabernas populares, un casino reaccionario e unha serie de protagonistas que moitas das veces representan mais unha concepción ideolóxica, mental ou estética do mundo que unha persoa real, coas súas dúbidas e contradicións.

Todos estes elementos narrativos, no seu esquema básico, topámolo no Bueu republicano: pazos en

declive ou semiarruinados; industriais conserveiros alleos á historia da vila, introdutores de novos sistemas de produción que inauguran o fin dunha época e anuncian os cambios que se aveciñan; sindicatos mariñeiros organizados e reivindicativos; un casino provinciano de ambiente pequeno burgués, moi na concepción do poema de Machado “*Del pasado efímero*”; un pequeno núcleo de vangarda intelectual, coñecedor das novidades literarias e artísticas que acontecían nas capitais europeas. A este grupo pertence o protagonista central da triloxía, Carlos Deza, universitario humanista formado en universidades estranxeiras, influenciado pola psicoanálise fre-

udiana, tan en boga naqueles momentos nas vangardas intelectuais europeas. Carlos, de procedencia social fidalga, intentará aplicar a metodoloxía desta corrente de pensamento á súa interpretación das tensións sociais que acontecen en Pueblanueva del Conde.

Enfronte, e como paradigma doutra concepción ideolóxica do mundo, está o seu curmán Juan Aldán, seguidor das correntes marxistas e anarquistas que tanta importancia estaban tendo naquela República inestable, e que se constituirán nas forzas fundamentais de contención do fascismo militar que se preparaba para levar adiante o golpe de Estado. Psicoanálise versus marxismo. Para nós, que lle andabamos a dar voltas aos ensaios de Erich Fromm, Marcuse e Wilhelm Reich, este foi un dos eixos interpretativos claves como obra de tese da triloxía de Gonzalo Torrente.